

(1905-1914) / У. Яворська // Вісник книжкової палати. - 2005. - № 4. - С. 40-44.

4. Кіхтан І. Іван-Мар'ян Кривецький - гордість Роздільської землі (до 120-річчя з дня народження) / І. Кіхтан. - Роздол, 2003. - 16 с.

5. Стеблій Ф. Іван Кривецький - вчений і бібліотекар / Ф. Стеблій // Бібліотека Наукового Товариства ім. Шевченка: книги і люди : матеріали круглого столу. - Львів, 1996. - С. 86-102.

6. Кривецький І. Наукова хроніка. Нові праці по історії Галичини 2-ої половини XVIII в. (1772-1790) / І. Кривецький // Записки НТШ. - Т. CVIII. - Львів, 1912. - С. 158-180.

7. Там само. - С. 167.

8. Кривецький І. Причинок до характеристики літератур-

ної творчості Івана Головацького / І. Кривецький // Записки НТШ. - Т. LXXVIII. - Львів, 1907. - В. IV. - С. 174-176.

9. Кривецький І. Наукова хроніка. Нові праці по історії Галичини 2-ої половини XVIII в. (1772-1790) / І. Кривецький // Записки НТШ. - Т. CVIII. - Львів, 1912. - С. 170-174.

10. Там само. - С. 175-180.

11. Кривецький І. Бібліографія: J. Leszczynski. - Rzady gosyjskie w kraju Tarnopolski 1809-1814 / І. Кривецький // Записки НТШ. - Т. LVIII. - Львів, 1904. - В. II. - С. 23-32.

12. Кривецький І. Галичина в другій половині XVIII ст. Огляд нових видань / І. Кривецький // Записки НТШ. - Т. XCI. - Львів, 1909. - С. 33-94.

13. Там само. - С. 37.

14. Там само. - С. 57.

L. Fedunyshyn

## BIBLIOGRAPHIC ANALYSIS OF THE HISTORY GALICIA LATE EIGHTEENTH - EARLY NINETEENTH CENTURY IN THE SCIENTIFIC STUDY OF I. KREVETSKOHO

The article reveals scientific activity I. Krevetskooho in the context of bibliographic research. This enabled the author to assert that the study of local history Galicia late XVIII - early XIX century in the interpretation of scientific displays basic concepts of historicism.

**Key words:** *bibliography, Galicia, I. Krevetskyy, local history.*

© Л. Федунішин

Надійшла до редакції 15.06.2012

УДК 340.15:351.70.72(477) "19"

## ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ МИТНИХ ОРГАНІВ В УСРР ЗА ЧАСІВ НЕПУ

ВІТАЛІЙ ЧАМЛАЙ,

кандидат юридичних наук, викладач кафедри теорії історії держави і права  
Донецького юридичного інституту МВС України

**У статті автор, на підставі аналізу джерельної бази та наукових праць провідних фахівців з історії та права, висвітлює проблеми реформування правоохоронної системи та значення митних органів у боротьбі зі злочинністю в УСРР періоду непу.**

**Ключові слова:** *правоохоронні органи, мито, нова економічна політика, ринкові відносини, державна економіка.*

**Постановка проблеми та стан її вивчення.** Актуальність роботи обумовлена необхідністю висвітлення історичного досвіду діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю. Період непу в різних проявах постійно привертає увагу вітчизняних науковців та відображається в наукових працях Б. М. Габрічідзе, С. С. Дмитрієва, Д. М. Полетаєва, В. П. Кузьміна, С. В. Кульчицького, О. М. Козиріна, К. В. Гусева, О. К. Міхєєвої та інших.

**Метою** роботи є визначення місця митних органів у структурі правоохоронних органів УСРР у 20-ті роки XX сторіччя.

Для реалізації мети автор поставив такі **завдання**:  
- проаналізувати діяльність митних органів в умовах частой зміни політичного курсу;  
- розкрити зміст законодавства, що регламентує діяльність митних органів;  
- охарактеризувати завдання та правовий статус Митної тарифної комісії.

**Виклад основного матеріалу.** Впровадження непу відбувалося в умовах стрімкого зростання рівня злочинності. Процес відбудови країни на початку 1920-х років вимагав чималих грошових витрат. Саме тому питання поповнення державної скарбниці

молодої більшовицької держави вирішувалася правоохоронними органами, серед яких чільне місце в післяреволюційний період займали підрозділи органів мита. На той час митна система в державі знаходилася у важкому становищі. Більшість митних установ, які працювали раніше, на початку 20-х років ХХ століття були взагалі закриті. Більшовицька влада вважала митні органи насамперед реліктом царського правління. Але необхідність утримання радянською державою свого суверенітету сприяла відновленню діяльності митних органів. Дослідження їх діяльності часів непу показує, що митна система Радянської держави суттєво відрізнялася від дореволюційної митної системи, яка базувалася на принципах Статуту 1910 року. Насамперед була ліквідована система митних органів дожовтневого періоду. Концепція В. І. Леніна стосовно державної монополії в зовнішній торгівлі визначила діяльність митної системи як допоміжного засобу регулювання зовнішньої торгівлі [1].

Відлік діяльності митної служби починається з утворення в травні 1918 року Декрету РНК "Про розмежування прав Центральних і міських Радянських органів влади по збиранню мита і про регулювання діяльності місцевих митних установ". Цей документ необхідно вважати першим актом щодо утворення митних установ у післяреволюційний час. Відповідно до Декрету РНК від 29 червня 1918 року Департамент митних зборів був реорганізований у Головне управління митного контролю, яке підпорядковувалося Народному комісаріату зовнішньої торгівлі, утвореному пізніше, згідно з Декретом РНК від 2 червня 1920 року. Народний комісаріат зовнішньої торгівлі був наділений повноваженнями, притаманними митним органам. Головне управління митного контролю стало складовою частиною Народного комісаріату зовнішньої торгівлі (НКЗТ). Дослідивши митне законодавство початку 20-х років ХХ століття, зазначимо, що діяльність митних органів у масштабах держави не сприймалася державними органами управління, що надалі спричинило ряд негативних явищ. Зокрема, відмова від митно-тарифного регулювання сприяла збільшенню рівня злочинності, насамперед контрабанди валюти, коштовностей та цінної промислової сировини.

Перехід до непу сприяв розширенню зовнішньої торгівлі, що дозволило державним організаціям самостійно виходити на світовий ринок [10]. Уведення контролю цих процесів дозволило відновити митно-тарифну справу. До 1922 року держава відновила роботу митних органів. Послідовний перехід до непу поряд із розвитком ринкових відносин паралельно розвивав правове поле діяльності митних органів, наділяючи останні новими функціями та повноваженнями. Перші радянські митні тарифи були прийняті в 1922 році. Розгортання непу сприяло формуванню складної системи управління митними справами.

Досліджуючи діяльність Митно-тарифного комітету, утвореного при РНК РРФСР у лютому 1922 року, зазначимо, що згідно з митними тарифами було визначено мито на європейську привозну торгівлю. Декрет РНК від 23 лютого 1922 року, був затверджений 9 березня того ж року як перший митний тариф. Улітку 1922 року було визначено митний тариф і на вивізну торгівлю. В основу утворених тарифів був закладений довоєнний російський тариф, а підґрунтям у формуванні тарифного плану стало ще дореволюційне законодавство [5, с. 28].

Митний комітет займався питаннями введення нового та опрацювання старого переліку заборонених товарів. Вирішення проблемних питань щодо застосування мита до товарів імпортного та вітчизняного виробництва, реагування на скарги на митне управління з питань застосування тарифу, утворення проекту договору, законів та конвенцій щодо митно-тарифного регулювання в державі також входило до його компетенції. Поряд із реформуванням митного тарифу відбулися зміни й у митних установах.

Наприкінці березня 1922 року РНК Декретом затвердила тимчасове положення про місцеві митні установи. Згідно з положенням Наркомат зовнішньої торгівлі за згодою з Наркоматом фінансів визначив склад митних округів. Начальники округів підпорядковувалися винятково Наркомату зовнішньої торгівлі. Митні установи керувалися Головним митним управлінням і підрозділялися на мита першого, другого, третього розрядів і митні пости. Серед восьми сформованих округів найбільший інтерес для нас становить Український округ, який охоплював територію УСРР. Система митного контролю радянської держави налічувала понад 4000 осіб.

Активна участь УСРР у зовнішньоторговельних зв'язках сприяла посиленню економічної потуги республіки на світовій арені. Важливе значення в розробці митно-тарифної політики відіграла Постанова ЦВК СРСР "Про Наркомат зовнішньої торгівлі" від 12 листопада 1923 року, яка стала в подальшому підґрунтям для Митного статуту СРСР 1924 року.

Уведення нового митного тарифу в січні 1924 року сприяло значному підвищенню мита на предмети розкоші та деякі інші товари. Слід зазначити, що в процесі розгортання непу державними митними службами були створені сприятливі умови для розвитку промисловості й сільського господарства [11, с. 238]. Запровадження пільгового або взагалі безмитного права увезення на сировину позитивно вплинуло на розвиток промисловості та сільського господарства. Наприкінці 12 грудня 1924 року був прийнятий перший радянський кодифікований акт з митної справи - Митний статут СРСР, який включав 283 статті в 6 розділах. Основою для статуту став Декрет РНК від 12 жовтня 1920 року "Про порядок, прийом, зберігання і відпуск експортних та імпорتنих товарів". До введення статуту на законодавчому рівні вже склалася структура митних органів. Слід зазначити, що Митний статут зміг більш детально визначити правовий статус Митно-тарифної комісії (МТК), яка являла собою дорадчий координаційний орган [4, с. 8].

Насамперед МТК визначала спрямованість діяльності контролюючих органів на основі координації з іншими учасниками митної системи. Необхідно зауважити, що МТК не мала права видавати нормативні акти самостійно, усі рішення в подальшому розглядалися вищими органами управління. У процесі діяльності МТК рішення приймалися лише на основі консенсусу між усіма учасниками комітету. Представники радянських республік також входили до складу МТК, але їх голос мав здебільшого дорадчий характер [3, с. 49-52]. Усі члени комітету, як і його рішення, визначалися після розгляду й затвердження РНК, що вказує на централізований характер митної системи.

Таким чином, можна зазначити, що основну тен-

денцію в здійсненні митної діяльності в УРСР відігравали централізовані органи НКЗТ. МТК не мав свого робочого апарату, і формально його функції виконувалися Головним митним управлінням. Згідно з наказом НКЗТ від 2 березня 1924 року функції МТК виконувалися спеціально створеним при ГМУ тарифним відділом, який розробляв і готував матеріали для запровадження нових та зміни старих митних тарифів. Діяльність митних установ у республіках, зокрема в УРСР, здійснювалася представниками НКЗТ при РНК.

Дослідження діяльності Головного митного управління розкриває компетенцію цього підрозділу як органу планування заходів загального характеру в боротьбі зі злочинами в галузі митної діяльності на території СРСР. Головне митне управління підрозділялося на відділи: адміністративно-господарський, тарифний, оперативно-судовий, для боротьби з контрабандою, звітно-розрахунковий, статистичний та інспекторську частину. Аналізуючи цей підрозділ, можна з упевненістю говорити про невисокий рівень правоохоронної діяльності в структурі, яка покладалася лише на відділ боротьби з контрабандою.

Безперечно, співробітники митних підрозділів мали особливий статус серед інших державних службовців, що й визначало особливий порядок прийому на роботу. Названа категорія осіб згідно зі ст. 27 Статуту осіб не мала права брати участі в організаціях, що займаються завантаженням, розвантаженням, прийомом вантажу, а також заходах комерційного характеру, пов'язаних із придбанням товарів на комерційних аукціонах. Співробітник мита мав бути не зацікавленим та соціально захищеним з метою імунітету від корумпованого впливу.

Митний статут установлював чотириланкову систему управління митними справами. До ланок управління входили Наркомат зовнішньої торгівлі як головний орган всієї митної системи; Головне митне управління, яке виконувало певною мірою правоохоронні функції, відділення Головного митного управління, районні митні інспекторські управління, митниці й митні пости.

В УРСР існувала фактично триланкова система, де районних управлінь не було. Статус Головного митного управління УРСР визначався затвердженням наказом НКЗТ від 10 березня 1925 року. Згідно із цим наказом начальник відділення і його заступники в УРСР підпорядковувались керівництву ГМУ НКЗТ СРСР. Митні настанови на місцях керувалися районними митними інспекторськими управліннями, які очолювали районні митні інспектори. Компетенція інспекторів установлювалася НКЗТ за згодою НКФ та РНК республіки, де знаходилося за своїм розташуванням певне управління. Діяльність інспекторів зводилася до керівництва митними установами району, здійсненню контролю за виконанням усіх інструкцій, наказів, постанов та розпоряджень.

Розвиток митної справи в державі супроводжувався реорганізацією самої структури. Митні установи класифікувалися за розрядами згідно з визначеним колом задач стосовно кожної категорії митних установ. Митні органи першого розряду засновувалися при залізничних станціях або у великих портах; органи другого розряду розташовувалися в невеликих портах на річках та озерах, а також шосейних шляхах, третій розряд митних установ - на ґрунтових шляхах. Реорганізація митних установ,

відкриття та зміна їх дислокації, перехід митниці з одного розряду до іншого належали до компетенції НКЗТ. Оформлення експортних та імпорتنих вантажів, контролювання їх переміщення за кордон здійснювалося митницями першого і другого розрядів. Митниці третього розряду мали повноваження на вищевказані дії, якщо вони не потребували спеціальної технічної експертизи. Необхідно зазначити, що перепуском пасажирів, їх багажу та міжнародними поштовими відправленнями займалися винятково митні пости.

У структурі митної установи в контексті розгортання непу в УРСР головою кожної місцевої митної установи був управляючий. Він здійснював нагляд та керівництво своєю митницею й іншими установами, що входили до складу району діяльності певної митниці. Важливу роль у діяльності митних органів відігравали технічні ради. Згідно з Положенням про технічні ради, затвердженим Наказом НКЗТ від 5 травня 1925 року, їх роботою керував управляючий, який і ніс персональну відповідальність за діяльність митної установи. Також до складу ради, яка була насамперед консультативним органом, входили помічники управляючого й інспектора, які сприяли виконанню задач, покладених державою на органи митниці. Окрім цього, при залізницях і портах утворювались дорадчі комісії для вирішення спорів та урегулювання питань між митними й транспортними організаціями [2, с. 11].

Перехід до непу в УРСР на початку 20-х років ХХ століття відновив утрачені раніше функції митних органів. Розвиток ринкових відносин сприяв подальшому розвитку митної системи насамперед у період 1924-1925 років, коли формувалась складна, багатоступнева система управління митною справою [2, с. 14]. Діяльність митних органів в УРСР у часи непу спрямовувалась на виявлення контрабандистів. Надалі було утворено Центральну комісію для боротьби з контрабандою при Головному митному управлінні.

У процесі розбудови непу діяв Митний статут, який пізніше був замінений першим Митним кодексом, що діяв на території УРСР, затверджений ЦВК і РНК СРСР у грудні 1928 року. Зміна митного законодавства відбувалася зі встановленням адміністративно-командної системи в державі.

Перший розділ Кодексу "Організація митного управління" чітко визначив правове поле співробітників митної служби. Відповідно до Митного кодексу були закріплені задачі та функції митної служби. Історично традиційними серед них є вилучення мита, посилення контролю за перевезенням товарів, виконанням рішень Уряду про додержання монополії держави на зовнішню торгівлю [8, с. 96].

Більш широко, згідно з Митним кодексом, визначалися й повноваження Головного митного управління. Основа діяльності усього державного органу стосувалася розробки питань митної політики, участі в розробці проектів міжнародних договорів і конвенцій щодо питань митної діяльності. Зазначимо, що до компетенції Головного митного управління входила розробка проектів митних тарифів та вирішення питань їх застосування, вирішення справ про порушення митних постанов та рішень митниць, видача інструкцій та розпоряджень митної справи за узгодженням із Наркоматом фінансів СРСР.

У центральних митних органах також визначали

ся повноваження при НКЗТ митно-тарифного комітету, функції уповноважених НКЗТ і РНК у сфері митної справи та компетенція місцевих митних установ. Під час дослідження Митного кодексу СРСР 1928 року спостерігається тенденція до спрощення митної системи. Організація ж митного управління в державі здійснювалася за Митним статутом. Утворення нової системи митних органів сприяло підвищенню соціальної захищеності співробітників митної служби. Згідно зі статтею 4 Митного кодексу СРСР від 19 грудня 1928 року законодавчо закріплено право носіння форменого одягу. Форма була власністю митних установ й видавалася співробітникам у процесі їх перебування на службі. Закріплення Митного кодексу зробило його фактично правовою базою для адміністративно-командного стилю управління митною системою в державі [6, с. 1].

У результаті реформ у митній службі особлива увага приділялася посиленню дисципліни в лавах службовців та чіткого визначення прав й обов'язків співробітників. Управління митною справою на всій території держави доручалося Народному комісару зовнішньої торгівлі [9, с. 30].

Домінування адміністративно-командних методів регулювання суспільних відносин визначило курс на згортання непу наприкінці 20-х років ХХ століття. Зміна політичного курсу більшовицької влади на чолі з Й. В. Сталінім спричинила реформування митної системи. Митні органи знову втратили свої найбільш важливі функції [7, с. 204-205].

Протягом 1929-1930 років відбувалася масштабна перебудова роботи митниць. Дозволялося, згідно з митним тарифом, увозити лише 122 статті товарів, які підлягали накладанню мита. Відбувалося спрощення функцій та структури митної служби в порівнянні із часами непу [12]. Митна система відчула на собі чистки та реорганізацію, після якої фіскальні функції митних органів замінялися контрольно-обліковими функціями.

### Висновки

1. Діяльність митної служби координувалася централізовано більшовицьким керівництвом. Формування переліку дозволених імпорتنих та експортних товарів робило митні органи фактично важелем розвитку та формування ринку в масштабах держави.

2. Формування митної служби в УРСР і СРСР відбулося за умов розгортання непу. Процес формування компетенції митних органів та їх правового

вого поля ґрунтувався на принципах права, закріплених ще в дореволюційні часи.

3. Правове поле діяльності митних органів регламентувалася низкою нормативних актів та законів, юридично виражених у Митному статуті, а пізніше в Митному кодексі 1928 року, який слід уважати першим фундаментальним збірником законів СРСР у галузі митної справи.

Митні органи займають належне місце в управлінні державними фінансами в часи непу. Митна система відігравала важливу роль у формуванні ринкової політики й задавала напрямок розвитку непу. Боротьба саме з латентною злочинністю, що набула розмаху в часи зародження та стрімкого розвитку ринкових відносин, відбувалася насамперед за рахунок тісної взаємодії органів мита в комплексі з іншими правоохоронними органами.

### ЛІТЕРАТУРА:

1. Габричидзе Б. Н. Становление и развитие таможенной службы в Советском государстве (1917-1991 гг.) / Б. Н. Габричидзе, Д. М. Полетаев // Государство и право. - 1992. - № 10. - С. 28.
2. Габричидзе Б. Н. Таможенная служба в РФ / Б. Н. Габричидзе, В. С. Зобов. - М. : Юрид. лит., 1993. - 96 с.
3. Гусев К. В. Краткий очерк истории органов партийно-государственного контроля в СССР / К. В. Гусев. - М., 1965. - 146 с.
4. Дмитриев С. С. Возникновение и развитие советской таможенной системы / С. С. Дмитриев // Социалистический таможенный контроль. - 1967. - № 3-4. - С. 11.
5. Козырин А. Н. Таможенное право России / А. Н. Козырин. - М., 1995. - 286 с.
6. Кузьмин В. П. Практика таможенного дела / В. П. Кузьмин. - М., 1927. - С. 30.
7. Кульчицкий С. В. Між двома війнами (1921-1941 рр.) / С. В. Кульчицкий // Сторінки історії України : ХХ століття / [за ред. С. В. Кульчицького]. - К. : Освіта, 1992. - 335 с.
8. СЗ СССР. - 1929. - № 1. - Ст. 1.
9. Собрание узаконений УССР. - 1926. - № 31. - С. 244.
10. Тацій В. Я. Історія держави і права України: Академічний курс : у 2-х тт. / [ред. В. Я. Тацій, А. Й. Рогожин]. - К. : Ін Юре, 2000. - Т. 1. - 2000. - 646 с.
11. Хоскинг Дж. История Советского Союза. 1917-1991 / Дж. Хоскинг ; [пер. с англ. П. Куценкова]. - Смоленск : Русич, 2001. - 496 с.
12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). - Ф. 5. - Оп. 3. - Спр. 14. - Арк. 3.

V. Chamlay

## LAW-ENFORCEMENT OF CUSTOMS AUTHORITIES IN THE UKRSSR DURING THE NEP

In the noted article author, on the basis of analysis of a spring base and scientific labours of leading specialists on history and right lights up the problems of reformation of the law-enforcement system and value of custom organs at a fight against criminality in Ukraine to the period of NEP.

**Key words:** law enforcement authorities, duty, new economic policy, market relations, state economy.

© В. Чамлай

Надійшла до редакції 16.07.2012